

ВЫКАРЫСТАННЕ ПАРАЊІМІ І ПАРАНАМАЗП Ў ГАЗЕТНАЙ ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ

Шунейка В. В.

старшы выкладчык кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)

Журналісцкая дзейнасць патрабуе дасканалы веданні моўных асаблівасцей публіцыстычнага стылю, адметнасцей яго падстыляў і жанраў. Прычым усе літаратурна-публіцыстычныя тэксты «павінны не толькі амаль фатаграфічна перадаваць факты рэчаіснасці, г.зн. інфармаваць чытача ці слухача пра штосьці або кагосьці, але і выражаць адпаведную думку пра гэтыя факты, г.зн. аказваць уздзеянне на свядомасць чытача, слухача, гледача, як аб'ектыўна, так і суб'ектыўна» [1, с. 109].

Значную ролю ў газетных тэкстах адыгрываюць лексіка-семантычныя групы слоў. Яны служаць не толькі для лінгвістычнай эканоміі (кампактна, сцісла перадаюць пэўную думку), але і выступаюць сродкам адлюстравання аўтарскай ацэнкі. У адрозненне ад мастацкіх твораў, газетныя тэксты маюць значна меншы памер, тым не менш функцыя ўздзеяння павінна рэалізавацца на такім жа высокім узроўні. Таму аўтару трэба выкарыстоўваць словы, што нададуць артыкулу выразную адметнасць, яскравую арыгінальнасць і вылучаць яго з іншых жанрава і кампазіцыйна падобных тэкстаў.

У газетнай публіцыстыцы для стварэння экспрэсіўнага эфекту ўжываюцца **паранімы** (5,1%). Гэты тэрмін выкарыстоўваецца ў мовазнаўчай літаратуры ў вузкім і шырокім сэнсе. Пад паранімамі ў вузкім сэнсе мы разумеем словы, якія ўтвораны ад аднаго кораня пры дапамозе розных афіксаў і маюць рознае значэнне або значэнне, якое часткова супадае [2, с. 264]: *аб'ёмісты – аб'ёмны, запаслівы – запасны, першасны – першы, тэатральны – тэатралізаваны* і інш. Пры шырокім разуменні паранімамі называюць увогуле ўсякія блізкія па гучанні словы незалежна ад іх паходжання, значэння, марфалагічнай будовы і г.д.: *акт – факт, тэарыум – тэатрарыум, выць – віць, антракт – кантракт* [2, с. 265].

Як сведчыць аналіз фактычнага матэрыялу, у публіцыстыцы паранімы выконваюць разнастайныя стылістычныя функцыі. Так, аб'яднанне слоў, падобных па гучанні, з'яўляецца сродкам стварэння незвычайнага вобраза з мэтай узмацнення яго пераканальнасці: *На мясцовым узроўні прадпрымальніка пачынаюць ацэньваць правільна, ды і проста цаніць* (Звязда, 16.09.2005); *Маўчанне ці замоўчванне, вядома, не на карысць ні аўтарам, ні чытачам* (ЛіМ, 16.10.1998); *Так, як дзятва гуляе ў вайнушку, гуляў у тэатр. Дагуляўся да вучобы ў З. Браварскай, Л. Манакавай, У. Андросіка* (ЛіМ, 6.06.1997); *І ўсё гэта мы, пераадолеўшы, нарэшце, сваё прымусовае гістарычна-культурнае невуцтва, павінны вярнуць у канцэртны, навучовы, навучальны – ментальны! – ужытак. Асвоіць. Засвоіць* (ЛіМ, 3.01.1997). Напрыклад, у наступным сказе выкарыстоўваюцца паранімы **задумацца – адумацца**: *І толькі тады, калі пляснецца на самае дно, – толькі тады ён [алкаголік – В.Ш.], можа, задумаецца ці адумаецца* (ЛіМ, 28.11.1997.). Слова **задумацца** ўжываецца са значэннем 'аддацца думкам, пачаць думаць, разважаць над чым-небудзь' [3, с. 211], а лексема **адумацца** – 'падумаўшы, змяніць намеры, зразумеўшы іх памылковасць' [3, с. 47]. Размяшчаючы паранімы менавіта ў гэтай паслядоўнасці, журналіст паказвае парадак дзеяння і падкрэслівае экспрэсіўнасць кантэксту.

Негатыўную экспрэсіўную накіраванасць выказванню надаюць такія словы ў наступным сказе: *Таму мы з удзячнасцю прымаем заўвагі, адкуль бы яны ні наступілі і*

якімі б прыкрымі для нас яны ні былі. З меншай удзячнасцю ўспрымаюцца не заўсёды кампетэнтныя разважанні, пажаданні і крытыка, якая мяжуе з **крытыканствам** (ЛіМ, 14.11.1997). Слова *крытыка* мае значэнне ‘адмоўнае выказванне пра што-небудзь, аналіз недахопаў’ [3, с. 304], у той час як *крытыканства* – ‘прыдзірлівая, дробязная, павярхоўная і тэндэнцыйная крытыка’ [3, с. 304] і мае памету неадабральнае. Нюансы ў адценнях значэння паронімаў і стварае выразную неадабральную афарбоўку ўсяго сказа.

Яскравы стылістычны эфект узмацняецца і праз супрацьпастаўленне паронімаў: *Збіўшыся ў натоўп, адштурхваючы адзін аднаго локцямі, мы не збіраемся жыць, мы рыхтуем бяслаўна выжываць* (ЛіМ, 16.10.1998); *Такая тактыка можа прывесці да аднаго: поўнага спынення работы камбіната. Тады сапраўды не будзе чаго дзяліць і выдзяляць* (Віцебскі рабочы, 28.01.1999); *Такая неспадзёўка настроіла ўсіх не толькі на вясёлы, але й на вясельны лад* (ЛіМ, 21.07.1995); *Літаратары, якія маюць справу з мастацкім мысленнем, часта не гавораць, а прагаворваюцца; іх вуснамі гаворыць бессядомае* (ЛіМ, 14.03.2008).

Разглядаючы сказ *Гэтыя ж не жывуць, а, невядома як існуючы, дажываюць* (ЛіМ, 1.05.1998), мы бачым, што знаходзяцца ў апазіцыі лексемы **жыць** – **дажываць**. Розніца ў адценнях значэння (**жыць** – ‘быць жывым, існаваць, знаходзіцца ў працэсе жыцця’ [3, с. 202], **дажываць** – ‘пражыць да якога-небудзь тэрміну’ [3, с. 165]) і сутыкненне гэтых лексем у адным кантэксте выяўляе аўтарскія адносіны да людзей, якія менавіта дажываюць, а не жывуць паўнакроўным жыццём.

Аналіз моўных фактаў сведчыць, што часцей нюансы адценняў значэння паронімаў выражаюцца з дапамогай прыставак: *Зрэшты, ужо сёння ўсё, што спрычынена з «Беларускай Капэлай», успрымаецца як такая аднаўленчая, абнаўленчая, асветная сіла!* (ЛіМ, 3.01.1997); *Я не толькі чытаў, а ўчытваўся, перачытваў сказы і іхнія асобныя часткі. І не таму, што нешта было цяжка зразумець, а таму, што цікава* (ЛіМ, 9.08.2002).

У наступным сказе супрацьпастаўляюцца паронімы **новы** – **абноўлены**. Слова **новы** ўжываецца са значэннем ‘не той, што раней; іншы’ [3, с. 393], **абноўлены** – ад абнавіць ‘надаць чаму-небудзь новы выгляд, паднавіць’ [3, с. 19]. Менавіта сутыкненне значэнняў паронімаў і выяўляе аўтарскія адносіны да адпаведнай рэаліі: *Але ўбачыў я не новы, нават не абноўлены, а стары спектакль. І ўражанняў ад яго – аніякіх, – раскаваў Леў Сяргеевіч* (ЛіМ, 5.07.2002). Экспрэсіўнасць узмацняецца яшчэ і тым, што ў адным кантэксте паронімы маюць антонім (**новы, абноўлены** – **стары**).

Сэнсавыя адрозненні такіх лексічных адзінак могуць быць выражаныя як прыстаўкамі, так і суфіксамі, постфіксамі: *Такой непрыхаванай раскутай тэатральнасці (не тэатралізаванасці), такому вольнаму лунанню духу «патроеннага Пірандэла» і тэатр мусіць навучацца...* (ЛіМ, 5.04.1996); *Напэўна, няварта тузаць, выпрабоўваць аўдыё лёс, не трэба яго ладзіць, ладкаваць* (ЛіМ, 30.05.1997).

Сэнсавыя адценні значэння, выражаныя суфіксамі (постфіксамі) асабліва выразна праяўляюцца, на нашу думку, у наступным загаловку артыкула: *Усіх слухаць, але не ўсіх слухацца* (Звязда, 16.01.2003). Так, лексема **слухаць** ужываецца са значэннем ‘накіроўваць слых на што-небудзь’ [3, с. 609], а слова **слухацца** – гэта ‘дзейнічаць, паводзіць сябе згодна з чыімі-небудзь парадамі’ [3, с. 609]. Загаломак жа мае такі сэнс: трэба чуць усіх, але дзейнічаць паводле свайго разумення сітуацыі. Такім чынам, нюансы значэнняў паронімаў і выяўляюцца праз постфікс, што і стварае экспрэсіўнасць назвы артыкула.

З’ява **паранамазіі** (гукавое падабенства слоў, якія маюць розныя карані) як адзін са сродкаў актуалізацыі экспрэсіўнасці таксама выкарыстоўваецца ў газетных тэкстах: *Усё жыццё ён [М.Танк – В.Ш.] хадзіў апаленым (не апальным)* (ЛіМ, 16.05.1997); *Па*

ўсіх людных месцах заклікаюць латарэйшчыкі, лотатронішчыкі, якіх прызвалі «лохатронішчыкі» (ад слова лох, на блатной фені «разява») (ЛіМ, 9.10.1998); Лёс лесу вырашаецца сёння (Звязда, 30.08.2003); Вядома, заўсёды ў рэпертуары бываюць безумоўныя ўдачы, нават трыумфальныя, і бываюць прадстаўленні «дзеля касы». Як спрактыкаваныя дырэктары кажучы, адно тэатр робіць для амбіцый, другое – для амуніцый (ЛіМ, 22.03.1996); А такое здараецца – у энцыклапедычных слоўніках, асабліва там, дзе скараспелыя, няпоўныя і няпэўныя (напроста недакладныя) артыкулы нясуць на сабе відавочныя адзнакі і неахайнасці, і суб'ектывізму ў ацэнках, зусім нармальнага ў іншых літаратурных допісах, але мякка кажучы, наўрад ці карысныя ў даведачным выданні (ЛіМ, 23.10.1998); Пайшоў страшэнны заняпад, развал. Час быў цяжкі: **застойны, застольны** – толькі не кінематаграфічны (Звязда, 30.08.2003); Але і без замен аднаго акцёра другім у спектаклі ён, твор сцэнічнага мастацтва, на падмостках не затрымаецца. **Вытворчая** – не толькі **творчая!** – неабходнасць (ЛіМ, 22.03.1996); Парадаксальна крыху, пагадзіцеся, калі гаворка ідзе ў **поўным і пэўным** сэнсе пра сляпога, які не бачыць нічога і пра якога кажучы, што ён піша ў самым высакародным сэнсе слова (Віцебскі рабочы, 03.03.2007).

Журналісты часта выкарыстоўваюць паранамазію ў загаловах з мэтай прыцягнуць увагу чытача да найбольш вострай праблемы, паднятай у артыкуле. Так, разважаючы пра лішнюю вагу, аўтар удала выкарыстаў наступнае сугучча слоў: **Жаваць – не перажываць?** (Звязда, 25.05.2004).

Выяўленчы эфект ужывання падобных па гучанні слоў і негатыўную ацэнку адпаведнай рэаліі праз такія словы мы можам назіраць у наступным прыкладзе: ...*На каменьчыках, шчодро насыпаных у драўляныя скрыні-станкі (сцэнограф – Марк Волахаў) на падмостках, проста ў дзіцячай пясочніцы, дзе каменьчыкам можна да крыві параніць крыўдзіцеля, на няўстойлівым апірышчы чалавечага тэарыума (тэатрарыума!) дачыняюцца, стасункуюцца рознакалёрныя стракатыя істоты* (ЛіМ, 1.08.1997). Выразнасць гэтаму сказу надаюць лексемы **тэарыум – тэатрарыум**, якія аўтар супастаўляе. **Тэатрарыум** – аўтарскі неалагізм, сугучны і ўтвораны на ўзор слова **тэарыум** («спецыяльнае памяшканне для ўтрымання земнаводных і паўзуноў» [3, с. 673]). Гэты неалагізм ёмкі па сэнсе (на нашу думку, **тэатрарыум** – «спецыяльнае памяшканне (тэатр), дзе паказваюцца не лепшыя чалавечыя пачуцці і ўчынкі») і мае выразную іранічна-неадабральную афарбоўку.

Маючы розную ступень семантычнай блізкасці, словы-паранімы валодаюць патэнцыяльнымі магчымасцямі, рэалізацыя якіх дазваляе ствараць запамінальны вобраз, надаць мове асаблівыя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні, зрабіць інфармацыю і цікавай, і змястоўнай.

Літаратура

1. Абабурка, М. В. Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры / М. В. Абабурка. – Мінск: Выш. школа, 1981. – 160 с.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства; пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ